

ÖZ

Yazar	: Sezim ALMAZBEKOVA
Universite	: Kirgizistan-Turkiye MANAS universitesi
Anabilim Dalı	: Tarih
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: XIII +114
Mezuniyet tarihi	:/...../2015
Tez Danışmanı	: Doç.Dr. Ceenbek ALIMBAYEV

KIRGIZ YASA SİSTEMİNİN TARİHİ (XIX yy. yarısı – XX yy.başı)

Bağımsız Kırgızistan'ın tarihinde geniş bir şekilde ilk defa yasa reformunun gerçekleştirilmesi, cumhuriyet tarihçilerinin birçok yeni, önemli amaçları edinmesini sağlamıştır. Onlardan biri de Kırgız halkının geleneksel yasa sisteminin analizi ve değerlendirilmesi. Kırgızların Rus İmparatorluğu'na katılmasından önceki dönemde sosyal-idari suç işlemlerinin hepsi kırgızların asırlardan beri oturmuş geleneksel hukuk sistemine göre değerlendirilmiştir. Geleneksel hukuk Kırgızların siyasi, sosyal, ekonomik ve iç yaşamını düzenleyen geleneklerden, davranış kurallarından oluşmuştur ve toplumsal yönetim tarafından kontrol altına alınmıştır. Yargı prosedürü kırgızların idarecileri – biyler tarafından yürütülüp geleneklere istinaden yönetilmiştir. XVIII-XIX y.y. başında kırgız halkının en üst makam yöneticisine ‘’biy’’ denilmiştir. Biy – aynı zamanda hem en üst makam yöneticisini hem de adalet enstitü şu fonksiyonlarını içermiştir. Bu tezde

“biy” derecesinin ortaya çıkma tarihi, üstlendiği fonksiyonu, gelişmesi geniş bir biçimde değerlendirilecektir. Biy hakimliğinin kendine özgü prosedür yönetmeliği olmuştur. Suçun derecesine göre suçluya ya para cezası ya da ölüm cezası verilmiştir. Kırgızistan’ın güney bölgelerinde büyük hakimler işleri yürüterek şeriata göre yasal işlemleri gerçekleştirmiştir.

Çarlık Rusya’nın “biyeler” idaresini öncelikli olarak kendine bağlaması ve sonra da tamamen yok etmesinin esas nedeni geleneksel yasa sisteminin adalet olduğu diyebiliriz. Kırgızların biy hakimliğinin faaliyeti geleneksel doğu toplumlarına ait hukuk ve davranış kurallarını temel almıştır. Onlar sadece hukuk kurallarına göre değil kendine özgü manevi değerlerine göre de adalet işlerini gerçekleştirmiştir. Hukuksal işlemlere karşı böyle bir ilişki sadece yazılmış yasalara dayanmıştır. Rus adalet sistemine özgü pozitivist yaklaşıma ters gelen Kırgızların geleneksel yasa sistemine pozitivistin zorla kabullendirilmesi yerel halkın tepkisine neden olmuştur. Günümüzde dünya hukuksal toplumunda etik, hukuk ve edep-ahlak bağlantısı hakkında birçok tartışmalar vardır. Kırgız yasa sistemini derin araştırarak, günümüzde de istifade edilmesi mümkündür.

Anahtar kelimeler: Kırgızlar, hukuk, biy, adalet enstitü, adet , şeriat, Çarlık Rusya

\

КЫСКАЧА МАЗМУНУ

Даярдаган	: АЛМАЗБЕКОВА Сезим
Университет	: Кыргыз Түрк Манас университети
Багыты	: Тарых
Иштин сыпаты	: Магистрлик иш
Беттердин саны :	: XIII +114
Бүтүрүү датасы	: .../.../2015
Илимий жетекчи :	: т.и.д Жээнбек АЛЫМБАЕВ

КЫРГЫЗДАРДАГЫ СОТ СИСТЕМАСЫНЫН ТАРЫХЫ (XIX.к.ЭКИНЧИ ЖАРЫМЫ - XX.к. БАШЫ)

Эгемендүү Кыргызстандын тарыхындагы масштабдуу түрдө алгачкы ирет сот реформасынын ишке ашырылышы, республиканын тарыхчыларынын алдында бир топ жаңы, маанилүү максаттарды жаратууда, алардын бири катары кыргыз элинин салттуу сот системасына анализ жасоо жана тарыхый баа берүү.

Кыргыздардын Россия империясына кошулганга чейинки мезгилде коомдук-административдик кылмыш иштердин баардыгы кыргыздардын кылымдардан бери калыптанып келген салттуу укукка жараша чечилип келген. Салттуу - укук (адат) кыргыздардын саясий, социалдык, экономикалык жана ички жашоосун тартипке салуучу, салттардан, жүрүш- туруш эрежелеринен келип чыккан жана

коомдук бийлик тарабынан көзөмөлгө алынган. Сот жараяны кыргыз элинин төбөлдөрү - бийлер тарабынан жүргүзүлүп, адатка ылайык чечилген. XVIII-XIX кылымдын башында кыргыз элинин эң жогорку рангдагы башкаруучусу – бий деп аталган. Бий – бир эле учурда өзүнө эң жогорку бийлик органын жана адилет институтунун функцияларын камтыган. Диссертацияда “бий” – титулунун келип чыгыш тарыхы, аткарган функциясы, эволюцияланылышы кеңири баяндалат. Бийлер сотунун өзүнө мүнөздүү процессуалдык тартиби болгон. Кылмыштын оордугуна же жеңилдигине карата кылмышкер жөнөкөй айып төлөө же өлүм жазасына тартылган. Кыргызстандын түштүк аймактарында казы соттору иш алып барып шариат боюнча сот иштерин жүргүзүшкөн.

Орус падышачылыгын бийлер сотун биринчи өзүнө баш ийдирип, кийин такыр түбүнөн жок кылуусунун эң негизги себеби бул салттуу сот системасынын, соттук башкаруунун уникалдуулугунда десек болот. Кыргыздардын бий сотунун ишмердүүлүгү салттуу чыгыш коомдоруна таандык болгон – укук жана жүрүм-турум нормаларына кептелген. Алар бир гана укуктун нормаларына таянбастан, өздөрүн жекелик моралдык баалуулуктарына да жараша адилет иштерин жүргүзүшкөн. Укук иштерине болгон мындай мамиле, бир гана жазма мыйзамдарга таянган, орус адилет системасына мүнөздүү болгон, позитивисттик позициясына карама каршы келген. Кыргыздардын салттуу сот системасына позитивизмдин зордоп сиңдирүү, жергиликтүү калктын терс реакциясын жараткан. Азыркы мезгилде дүйнөлүк укуктук коомчулукта, этика, укук жана адептин байланышы тууралуу көп талкуулар жаралууда. Демек, кыргыз бий сотунун принциптери азыркы күндө таптакыр архаикалык эмес, тескерисинче өтө актуалдуу, терең изилдөөгө жана заманбап теория, практикага киргизүүгө арзыйт. Бир гана Кыргызстанда, Орто Азия регионунда эмес, бүтүндөй дүйнөлүк деңгээлде.

Ачкыч сөздөр: салттуу сот системасы, бий, адат, кылмыш, шариат, салттуу укук, реформа

ABSTRACT

Executor :	Sezim ALMAZBEKOVA
Diploma Paper :	master
Pages:	XIII +114
Scientific Supervisor.	Assoc.Prof.Dr.Dzheenbek ALYMBAEV

HISTORY OF KYRGYZ COURT (FROM SECOND HALF OF XIX UNTIL BEGINNING OF XX CENTURY)

For the first time of sovereignty of the Kyrgyz Republic the implementation of judicial reform created(produced) several new and significant aims for the historians of our republic. One of these aims is to analyze and to state historical value of the traditional judicial system of Kyrgyz nation.

Before our nation joined the Russian Empire, all social and administrative crimes were prosecuted by the judicial system, which which has been functioning since the ancient times. Traditional law appeared from political, social, economic and traditional rules of behavior that controlled the domestic lives of the Kyrgyz nation. Moreover, it was controlled by social power. Legal procedure processed by authoritative people of Kyrgyz nation – biys. (Biy means court of Kyrgyz people and authoritative person who govern tribes). The higher level of governor of Kyrgyz nation called “biy” in XVII-XIX. At the same time the functions of “biy” included higher authority and institute of justice. In this dissertation broadly exposed the history, function and evolution of the title of “biy”. There were separateprocedural rule of the court of “biy”. According to the category of crime -misdemeanor or felony, criminal repaired damage or executed. In the southern part of Kyrgyz Republic legal procedures were made by “kazy” courts according to Sharia.

The main reason why Russian Empire subordinated court of “biys” and then began destroying this court system from the bottom was the uniqueness of judicialgovernance. The activity of Kyrgyz “biy” courts belonged to eastern society and based on right and rules of behavior. In the process of legal procedure, they did not only depend on rules of behavior, but also on personal moral values. Such kind of attitude to judicial cases was opposite to Russian justice system which is depended only on written rules and had a positive position. To force positivism into traditional judicial system of Kyrgyz nation only created negative reaction of local people. Nowadays there are a lot of discussions about the relation of ethic, right and manners in the judicial society. Thus, principles of Kyrgyz “biy” courts are not archaic, on the contrary very actual, and merits deep investigation and it should be included into modern practice and theory of judicial system not only on the level of Kyrgyzstan or Central Asia, but also all over the world.

Key words: Kyrgyz nation, traditional judicial system, kazy, Sharia, biys, adat

АННОТАЦИЯ

Выполнила	Сезим АЛМАЗБЕКОВА
Университет	Кыргызско-Турецкий университет МАНАС
Направление :	История
Диссертация :	Магистр
Количество страниц :	XIII+114
Дата окончания:/..../2015
Научный руководитель:	т.и.д. Жээнбек АЛЫМБАЕВ

ИСТОРИЯ СУДЕБНОЙ СИСТЕМЫ КЫРГЫЗОВ (ВТОРАЯ ПОЛОВИНА XIXВЕКА –НАЧАЛО XXВЕКА)

Впервые в современной истории Кыргызстана происходит масштабная реформа судебной системы, которая ставит перед историками нашей республики целый ряд новых и важных задач, одна из которых анализ и научная оценка исторического процесса развития и эволюции обычного права кыргызов, ход которого, оказался чрезвычайно сложным и отягощенным множеством различных факторов, уходящих корнями в эпоху колониализма и экспансии Российской империи.

До присоединения Кыргызстана к Российской империи все административные, уголовные дела в кыргызском обществе судились по обычному праву (адат). Обычное право – совокупность традиционных норм, передаваемых из поколения в поколение, и представляет собой совокупность обычаев и народной юридической

практики. XVIII-XIX веке на самой высшей ступеньке социальной стратификации стоял–бий. Судебный процесс в обычном праве возглавлял –бий, который решал все спорные вопросы и судебные распри согласно адату. В работе подробно описывается происхождение титула “бий”, его функции и эволюция института бийства. На территории Кыргызстана в меньшей степени был распространен суд казиев. По законам шариата судили в основном на юге страны, в сопредельных регионах с оседлым населением узбеков и таджиков.

Упразднение суда биев представляет собой весьма интересное политико-правовое явление: он прекратил свое существование не из-за своего несовершенства, а как раз по обратной причине – суд биев был слишком эффективен и пользовался чрезмерной популярностью в народе. Поэтому он представлял угрозу и препятствие для установления российской административной и судебной власти в Кыргызстане, для интеграции кыргызов в имперское (затем – в советское) политическое и юридическое пространство. Таким образом, причиной прекращения деятельности суда биев стало не естественное отмирание отжившего своего правового института, а насильственное упразднение, обусловленное исключительно политическими, а не правовыми соображениями.

Первопричину стремлений российских властей сначала подчинить суд биев царской администрации, а затем и вовсе отменить его следует видеть, вероятно, именно в уникальности его как судебной системы, судебной власти. Дело в том, что в судебной деятельности кыргызских биев наиболее ярко проявилось традиционное для восточных обществ единство норм права и морали: они опирались и на нормы права, и на собственное суждение, базировавшееся на высокой моральности избираемых судей. Подобный подход вступал в серьезное противоречие с позитивистской позицией, характерной для российского права, когда единственным источником права и суда являлись исключительно писанные нормы права, законы. Принудительное насаждение позитивизма в Кыргызстане уже и в прежние времена вызывало враждебную реакцию местного населения, а сегодня в международном правовом сообществе все чаще поднимается вопрос о взаимосвязи права и этики, права и морали. Таким образом, многие принципы кыргызского суда биев в наши дни представляются вовсе не архаичными, а весьма актуальными и заслуживающими глубокого изучения и даже (в некоторых аспектах) заимствования современной судебной теорией и практикой, причем не только в Кыргызстане и Центрально-азиатском регионе, но и на мировом уровне.

Ключевые слова: кыргызы ,судебная система, суд биев, адат, шариат, казы, обычное право